

Dohovor o ochrane ľudských práva a základných slobôd

JUDr. Marica Pirošíková
zástupkyňa vlády SR pred ESĽP

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd:

- o prvý medzinárodný dokument v oblasti ľudských práv, ktorý sa usiloval o ochranu širokého okruhu občianskych a politických práv
- 1) tým, že prevzal formu zmluvy právne záväznú pre jej vysoké zmluvné strany,
- 2) tým, že zaviedol systém kontroly jeho dodržiavania na vnútroštátnej úrovni.

Právo na individuálnu sťažnosť

- o najrevolučnejší príspevok Dohovoru
- o právomoc Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „Súd“) prijímať individuálne sťažnosti
- o zaručené článkom 34 Dohovoru, ktorý znie:

„Súd môže prijímať sťažnosti od ktoréhokoľvek jednotlivca, mimovládnej organizácie alebo skupiny osôb, ktoré sa považujú za poškodené v dôsledku porušenia práv priznaných Dohovorom alebo protokolmi k nemu jednou zo zmluvných strán. Zmluvné strany sa zaväzujú, že nebudú žiadnym spôsobom brániť účinnému výkonu tohto práva.“

Podmienky prijateľnosti sťažnosti

Článok 35 Dohovoru znie:

„1. Súd môže prejednávať vec až po vyčerpaní všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov, podľa všeobecne uznávaných pravidiel medzinárodného práva a v lehote **šiestich mesiacov** odo dňa, keď bolo prijaté **konečné rozhodnutie**.

2. Súd nebude posudzovať individuálnu sťažnosť predloženú podľa článku 34, ktorá je

- a) **anonymná**, alebo
- b) **v podstate rovnaká ako sťažnosť** už predtým posudzovaná Súdom, alebo ktorá je už predmetom iného medzinárodného vyšetrovacieho alebo zmierovacieho konania a neobsahuje žiadne nové relevantné skutočnosti.

Podmienky prijateľnosti sťažnosti

3. Súd vyhlási za neprijateľnú každú individuálnu sťažnosť predloženú podľa článku 34, ak dospeje k záveru, že

a) sťažnosť je **nezlučiteľná s ustanoveniami dohovoru alebo jeho protokolov, je zjavne nepodložená alebo je zneužitím práva podať sťažnosť;** alebo

b) sťažovateľ **neutrpel podstatnú ujmu**

s výnimkou prípadov, **keď dodržiavanie ľudských práv** zaručených dohovorom a jeho protokolmi **vyžaduje preskúmanie** podstaty sťažnosti,

a za predpokladu, že žiaden prípad **nemôže byť odmietnutý** z uvedeného dôvodu, ak **nebol riadne preskúmaný domácim súdom.**

4. Súd odmietne každú sťažnosť, ktorú považuje za neprijateľnú podľa tohto článku. Môže tak rozhodnúť v ktoromkoľvek štádiu konania.

Postavenie Dohovoru v právnom poriadku Slovenskej republiky

- o ČSFR ratifikovala Dohovor v znení protokolov č. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 a 8 18. marca 1992.
- o Slovenská republika sa znovu prihlásila k záväzkom, ktoré pre ňu ako pre jeden z nástupníckych štátov vyplývajú z Dohovoru a protokolov, ktoré ČSFR ratifikovala, a to v rozsahu výhrad urobených pri ratifikácii. Tieto záväzky potvrdila NR SR aj v uznesení z 3. decembra 1992.
- o U nás došlo k včleneniu medzinárodných zmlúv o ľudských právach, vrátane Dohovoru, do vnútroštátneho právneho poriadku ustanovením § 2 ústavného zákona č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia ČSFR. V zmysle tohto ustanovenia majú medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách ratifikované ČSFR prednosť pred zákonom. Na toto ustanovenie nadviazal článok 11 ústavy, podľa ktorého majú medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, prednosť pred jej zákonmi, ak zabezpečujú väčší rozsah základných práv a slobôd.

Postavenie Dohovoru v právnom poriadku Slovenskej republiky

- o Následne, 1. júla 2001, nadobudol účinnosť ústavný zákon č. 90/2001 Z. z., ktorým bol z ústavy vypustený článok 11 a ústava bola *inter alia* doplnená o článok 154c. V zmysle článku 154c ústavy sú medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom pred nadobudnutím účinnosti ústavného zákona č. 90/2001 Z. z., **súčasťou jej právneho poriadku a majú prednosť pred zákonom, ak zabezpečujú väčší rozsah ústavných práv a slobôd**. Dohovor patrí do tejto kategórie medzinárodných zmlúv.
- o Konštantná judikatúra ústavného súdu k článku 154c ústavy (napr. I. ÚS 36/02):

„Dohovor a judikatúra naň sa vzťahujúca predstavujú pre vnútroštátne orgány aplikácie práva záväzné výkladové smernice pre výklad a uplatňovanie zákonnej úpravy základných práv a slobôd zakotvených v druhej hlave ústavy, a tým normujú rámec, ktorý tieto orgány v konkrétnom prípade nemôžu prekročiť.“

Závaznosť rozsudkov Európskeho súdu pre ľudské práva:

Článok 46 Dohovoru znie:

„1. Vysoké zmluvné strany sa zaväzujú, že sa budú riadiť právoplatným rozsudkom súdu vo všetkých prípadoch, ktorých sú stranami.

2. Právoplatný rozsudok súdu sa doručí Výboru ministrov, ktorý dohliada na jeho výkon.

Závaznosť rozsudkov Európskeho súdu pre ľudské práva:

3. Ak Výbor ministrov dospeje k záveru, že dohľadu nad výkonom právoplatného rozsudku bráni problém spojený s **výkladom rozsudku**, môže vec predložiť Súdu na výrok o otázke výkladu. Rozhodnutie o predložení veci súdu vyžaduje **dvojtretinovú väčšinu hlasov** zástupcov oprávnených zasadať vo Výbore ministrov.

4. Ak Výbor ministrov dospeje k záveru, že sa Vysoká zmluvná strana **odmieta riadiť právoplatným rozsudkom v spore**, ktorého je stranou, môže po doručení formálneho upozornenia danej strane rozhodnutím prijatým **dvojtretinovou väčšinou** hlasov zástupcov oprávnených zasadať vo Výbore ministrov **predložiť Súdu otázku, či táto strana porušila svoj záväzok podľa odseku 1.**

Závaznosť rozsudkov Európskeho súdu pre ľudské práva

5. Ak Súd skonštatuje porušenie odseku 1, predloží prípad Výboru ministrov na zváženie prijatia opatrení. Ak Súd skonštatuje, že nedošlo k porušeniu odseku 1, predloží prípad Výboru ministrov a ten uzavrie jeho skúmanie.

Závaznosť rozsudkov Európskeho súdu pre ľudské práva

Článok 46 ods. 1 Dohovoru implicitne obsahuje povinnosť odstrániť alebo napraviť zistené porušenie Dohovoru, prípadne poskytnúť nápravu, ak nie je možné *restitutio in integrum*. Voľba prostriedkov nápravy **patrí štátu**, ktorý má iba medzinárodnoprávnu povinnosť na dosiahnutie uvedeného výsledku.

Môže ísť o - individuálne
- alebo všeobecné opatrenia

Individuálne opatrenia

Individuálne opatrenia sa vykonávajú vo vzťahu k sťažovateľovi. Môže ísť o:

- vyplatenie spravodlivého zadosťučinenia
- navrátenie do pôvodného stavu
- vymazanie záznamu odsúdenia z registra trestov,
- udelenie povolenia na pobyt

Navrátenie do pôvodného stavu

- je štát povinný vykonať **v závažných prípadoch porušenia Dohovoru**

- 1) vo veciach trestného charakteru
- 2) pri obmedzení spôsobilosti sťažovateľa na právne úkony
- 3) pri vyhostení a ochrane práv sťažovateľa podľa článku 8 Dohovoru (právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života)
- 4) vo veciach namietaných porušení práv podľa článku 6 Dohovoru (právo na spravodlivé súdne konanie), napríklad porušení práva byť prítomný na pojednávaní, práva na verejné prerokovanie veci, práva na nezávislý a nestranný súd, práva na prístup k súdu či pri porušení práva na kontradiktórne konanie

Navrátenie do pôvodného stavu

Dňa 19. januára 2001 Výbor ministrov schválil rezolúciou č. R (2000) 2 odporúčanie členským štátom o obnove alebo opätovnom prerokovaní niektorých prípadov na vnútroštátnej úrovni na základe rozsudkov Súdu.

V odporúčaní sa okrem iného uvádza, že skúsenosti Výboru ministrov pri vykonávaní dohľadu nad výkonom rozsudkov Súdu ukázali, že za určitých okolností obnova konania, resp. opätovné prerokovanie prípadu predstavuje najúčinnnejší, ak nie jediný prostriedok na dosiahnutie *restitutio in integrum*.

Výbor ministrov týmto odporúčaním preto vyzval zmluvné strany, aby preskúmali svoje vnútroštátne právne poriadky s cieľom zabezpečiť, aby v nich existovali primerané možnosti na opätovné prerokovanie vecí vrátane obnovy konania v prípadoch, v ktorých Súd zistil porušenie Dohovoru.

Navrátenie do pôvodného stavu

Odporúčanie sa zmieňuje predovšetkým o prípadoch, keď poškodená strana naďalej trpí vážnymi negatívnymi dôsledkami spôsobenými sporným vnútroštátnym rozhodnutím, ktoré nie sú dostatočne napravené spravodlivým zadosťučinením a nemôžu byť odstránené inak, než opätovným prerokovaním veci, resp. obnovou konania a rozsudok Súdu vedie k záveru, že napadnuté vnútroštátne rozhodnutie je v merite veci v rozpore s Dohovorom, alebo zistené porušenie spočíva v procesných pochybeniach alebo nedostatkoch takej závažnosti, ktorá vrhá vážne pochybnosti na výsledok vnútroštátneho konania, ktoré bolo predmetom sťažnosti.

Navrátenie do pôvodného stavu

V právnom poriadku Slovenskej republiky existuje možnosť obnovy konania na základe rozsudku ESĽP

- v trestnom konaní

Podľa § 394 ods. 4 Trestného poriadku, je skutočnosťou súdu „skôr neznámou“ odôvodňujúcou povolenie obnovy konania *„aj rozhodnutie Európskeho súd pre ľudské práva, podľa ktorého rozhodnutím prokurátora alebo súdu Slovenskej republiky alebo v konaní, ktoré mu predchádzalo, boli porušené základné ľudské práva alebo slobody obvineného, ak negatívne dôsledky tohto rozhodnutia nemožno inak napraviť“*.

Navrátenie do pôvodného stavu

- v občianskom súdnom konaní

§ 397 v písm. d) Civilného sporového poriadku účinného od 1. júla 2016 upravujúceho prípustnosť žaloby na obnovu konania znie nasledovne „d) Európsky súd pre ľudské práva rozhodol alebo dospel vo svojom rozsudku k záveru, že rozhodnutím súdu alebo konaním, ktoré mu predchádzalo, boli porušené základné ľudské práva alebo slobody strany a závažné dôsledky tohto porušenia neboli odstránené priznaným spravodlivým zadosťučinením“.

Navrátenie do pôvodného stavu

- v konaní pred ústavným súdom

Podľa článku 133 ústavy: „Proti rozhodnutiu ústavného súdu nemožno podať opravný prostriedok; to neplatí ak rozhodnutím orgánu medzinárodnej organizácie zriadeného na uplatňovanie medzinárodnej zmluvy, ktorou je Slovenská republika viazaná, vznikne Slovenskej republike povinnosť v konaní pred ústavným súdom znovu preskúmať už prijaté rozhodnutie ústavného súdu.“

Navrátenie do pôvodného stavu

V nadväznosti na uvedené bol zmenený s účinnosťou od 1. januára 2015 aj zákon o ústavnom súde podľa ktorého § 75 „právoplatné rozhodnutie Ústavného súdu možno za podmienok ustanovených týmto zákonom napadnúť návrhom na obnovu konania pred Ústavným súdom, ak rozhodnutím orgánu medzinárodnej organizácie zriadeného na uplatňovanie medzinárodnej zmluvy, ktorou je Slovenská republika viazaná (ďalej len "orgán medzinárodnej organizácie"), vznikne Slovenskej republike povinnosť v konaní pred Ústavným súdom znovu preskúmať už prijaté rozhodnutie Ústavného súdu.“

Všeobecné opatrenia

- majú zabrániť opakovaniu podobných porušení Dohovoru v budúcnosti.

Patrí medzi ne napríklad:

publikovanie rozsudku v právnických periodikách, jeho zaslanie príslušným orgánom, či vzdelávanie orgánov verejnej moci vrátane súdov v oblasti judikatúry Súdu

zmena príslušnej legislatívy tak, aby bola v súlade s ustanoveniami Dohovoru a jeho protokolov

Všeobecné opatrenia

zmena v aplikačnej praxi vnútroštátnych orgánov (najmä najvyšších súdnych inšancií) vo vzťahu k danej právnej otázke

organizačné zmeny v práci na súdoch, zvýšenie počtu sudcov, vyšších súdnych úradníkov, či elektronizácia justície (pri porušení práva na prerokovanie veci v primeranej lehote)

Interpretačná právoplatnosť rozsudkov Súdu

Rozsudok nie je právne záväzný pre vnútroštátne orgány dotyčného štátu v iných veciach, ale štáty z neho vyvodzujú dôsledky, pretože majú všeobecnú povinnosť rešpektovať a aplikovať Dohovor v súlade s vyvíjajúcou sa judikatúrou Súdu. Inak by sa štáty vystavovali riziku, že budú tiež odsúdené, ak neprispôbia svoj právny poriadok, prípadne prax svojich súdov a iných orgánov požiadavkám Dohovoru, tak ako ich uplatňuje Súd. Hovorí sa o „**interpretačnej právoplatnosti rozsudkov Súdu**“ na rozdiel od „právoplatnosti veci rozsúdenej“.

Problémy pri interpretácii jednotlivých práv zaručených Dohovorom

- Vnútroštátne orgány interpretujú právo v rozpore s existujúcou judikatúrou Súdu

neposkytnú mu ochranu - riziko konštatovania porušenia Dohovoru zo strany Súdu

poskytnú mu širšiu ochranu ako Súd – má za následok zvýšenie ochrany v danej oblasti s tým, že vnútroštátne orgány svojou judikatúrou vytvoria predpoklad, ktorý následne ovplyvní aj rozhodnutie Súdu v podobných veciach, ktorý by inak nekonštatoval porušenie

Problémy pri interpretácii jednotlivých práv zaručených Dohovorom

Oliari a ďalší proti Taliansku

Sťažovateľmi boli tri homosexuálne páry, ktoré sa sťažovali, že podľa talianskeho práva nemali možnosť uzavrieť manželstvo alebo vstúpiť do iného typu civilného zväzku, a že boli diskriminované na základe ich sexuálnej orientácie.

Skutkový stav

Pán Oliari a pán A. v júli 2008 podali na matričnom úrade v Trente žiadosť o uzavretie manželstva. Po zamietnutí žiadosti napadli toto rozhodnutie na súde v Trente, tvrdiac, že talianske právo výslovne nezakazuje manželstvo medzi osobami rovnakého pohlavia, a že aj keby takýto zákaz existoval, bol by v rozpore s ústavou. Súd ich žalobu zamietol s tým, že podľa občianskeho zákonníka je podmienkou uzavretia manželstva rozdielne pohlavie manželov.

Problémy pri interpretácii jednotlivých práv zaručených Dohovorom

Vzhľadom na skutočnosť, že sťažovatelia v odvolaní namietali nesúlاد príslušného zákona s ústavou, odvolací súd sa obrátil na taliansky ústavný súd. Ústavný súd v apríli 2010 sťažnosť odmietol. Dospel k záveru, že právo na manželstvo, garantované talianskou ústavou sa nevzťahuje na homosexuálne vzťahy, ale na manželstvo v jeho tradičnom zmysle. Zároveň konštatoval, že parlament má upraviť zákonné uznanie práv a povinností prináležiacich párom rovnakého pohlavia. Na základe rozhodnutia ústavného súdu odvolací súd odvolanie sťažovateľov zamietol. Páni Felicetti a Zappa, ktorí žili vo vzťahu viac než päť rokov, podali žiadosť o uzavretie manželstva vo februári 2011. Ich žiadosť bola zamietnutá v apríli 2011. Títo sťažovatelia nevyužili žiadne prostriedky nápravy, pretože ich považovali za neúčinné vzhľadom na rozhodnutie ústavného súdu z apríla 2010 v prípade pána Oliariho a pána A. Páni Cippo a Zaccheo, ktorí žili vo vzťahu mnoho rokov, podali žiadosť o uzavretie manželstva v novembri 2009. Zamietnutie žiadosti namietli na súde v Miláne, ktorý ich žalobu zamietol v júni 2010. Odvolanie nevyužili, považujúc ho vzhľadom na rozhodnutie ústavného súdu z apríla 2010 za neúčinné.

Problémy pri interpretácii jednotlivých práv zaručených Dohovorom

Rozhodnutie Súdu

Súd vo svojom rozsudku konštatoval, že talianska právna úprava v súčasnosti neposkytuje dostatočnú právnu ochranu dvojiciam rovnakého pohlavia. Uviedol, že medzi sociálnou realitou sťažovateľov, ktorí v Taliansku väčšinou otvorene žijú vo vzťahoch a ich právnou situáciou je rozdiel, keďže ich vzťahy nie sú žiadnym spôsobom uznané. Zdôraznil v prvom rade široký priestor pre voľnú úvahu štátov pri prijímaní právnych noriem v tejto oblasti a to, že vnútroštátne orgány vedia lepšie posúdiť potreby spoločnosti. Pokiaľ ide o predmetný prípad, Súd poukázal predovšetkým na situáciu a vývoj v Taliansku, a to najmä na to, že taliansky ústavný súd už v roku 2010 podčiarkol úlohu parlamentu legislatívne uznať a upraviť ochranu pre zväzky osôb rovnakého pohlavia. Podobné náznaky možno pozorovať aj v rozhodnutiach najvyššieho súdu a nižších súdov. Tento trend v súdnej praxi zjavne reflektoval postoj väčšiny talianskej populácie, ktorá podľa prieskumov verejnej mienky podporovala právne uznanie homosexuálnych párov (podľa prieskumu uskutočneného v roku 2011 talianskym štatistickým

Problémy pri interpretácii jednotlivých práv zaručených Dohovorom

úradom si 61,3 % opýtaných myslelo, že homosexuáli sú diskriminovaní a 74,8 % bolo presvedčených, že homosexualita nepredstavuje hrozbu pre rodinu). Súd tiež vyjadril názor, že právne uznanie a ochrana párov rovnakého pohlavia by nepredstavovala pre taliansky štát žiadne osobitné bremeno. V konaní pred ním talianska vláda nepoprela potrebu právnej ochrany pre takéto dvojice a neodvolala sa na žiaden záujem spoločnosti, ktorý by odôvodňoval existujúci právny stav. Súd tiež podotkol, že taliansky zákonodarca nereagoval na opakované výzvy najvyšších talianskych súdov v tomto ohľade, pričom v rovnakom duchu sa vyjadril aj predseda talianskeho ústavného súdu vo výročnej správe. S poukazom na to, že neexistoval žiaden spoločenský záujem, ktorý by prevážil nad záujmom sťažovateľov na právnom uznaní ich vzťahov, dospel k záveru, že Taliansko **nesplnilo svoj pozitívny záväzok zabezpečiť osobitný právny rámec, ktorý by umožňoval uznanie a ochranu vzťahov sťažovateľov**. Berúc do úvahy meniace sa podmienky v Taliansku a potrebu praktickej a účinnej aplikácie Dohovoru, Súd podľa svojho názoru nemohol rozhodnúť inak. Konštatoval preto porušenie článku 8 Dohovoru,

Problémy pri interpretácii jednotlivých práv zaručených Dohovorom

Súd ďalej s poukazom na svoj rozsudok v prípade Schalk a Kopf proti Rakúsku (v ktorom konštatoval, že je na štáte, aby sa rozhodol, či poskytne párom rovnakého pohlavia možnosť uzavrieť manželstvo) zamietol ako zjavne nepodložené námietky týkajúce sa údajného porušenia práva uzavrieť manželstvo (článok 12 Dohovoru), a to samostatne aj v spojení so zákazom diskriminácie (článok 14 Dohovoru).

Pokiaľ ide o otázku spravodlivého zadostučinenia, Súd priznal každému zo sťažovateľov 5 000 EUR ako náhradu nemajetkovej ujmy. Ako náhradu nákladov a výdavkov priznal dvom zo sťažovateľov spoločne 4 000 EUR a štyrom zo sťažovateľov spoločne 10 000 EUR.

Problémy pri interpretácii jednotlivých práv zaručených Dohovorom

Dezintrepretácia obsahu jednotlivých práv zo strany účastníkov konania a ich advokátov, či mimovládnych organizácií

Príklad

Po rozsudku **Oliari a ďalší proti Taliansku** vyzývali mimovládne organizácie na zmenu slovenskej legislatívy

Zástupkyňa SR pred Súdom v súvislosti s týmto rozsudkom upozornila na to, že rozsudok Súdu je záväzný inter partes (medzi stranami sporu). Výklad Dohovoru, ktorý Súd v rozsudku voči niektorému zo štátov urobí, je záväzný pre analogické situácie v iných štátoch po tom, ako tento rozsudok nadobudne právoplatnosť.

Problémy pri interpretácii jednotlivých práv zaručených Dohovorom

Zástupkyňa SR pred ESĽP tiež upozornila na to, že Súd v tomto rozsudku pri konštatovaní porušenia článku 8 Dohovoru poukázal na

- široký priestor štátov pre voľnú úvahu v tejto oblasti,
- významnú mieru v tomto ohľade zohrali rozhodnutia najvyšších súdnych orgánov Talianska, podľa ktorých by mala byť osobám rovnakého pohlavia poskytnutá určitá forma právnej ochrany.
- vzal do úvahy aj prieskumy verejnej mienky v tejto oblasti

Vzhľadom na uvedené k zmene legislatívy v SR vzhľadom na rozdielnu situáciu nedošlo. Mohla by ju však podmieniť zmena judikatúry vnútroštátnych súdov.